

Aile ve Boş Zaman

Joffre DUMAZEDIER
Çev : Eriman TOPBAŞ*

Aile Hayatına Boş Zamanın Bazı Tesirleri

Veblen (1899)'den beri, çok sayıda toplumbilimci boş zamanın meslekî meşguliyetler ve umumî olarak iş ile olan münasebetlerini enine boyuna incelemiştir. Fakat boş zamanın ev işleri ve umumî olarak aile hayatı ile olan münasebetleri henüz ortaya konmamıştır. Ev içi işlerin ve aile içi vazifelerin çalışmadan arta kalan zaman içindeki vaziyeti boş zamanlara göre henüz yeterince bilinmiyor. "Üç sekiz"⁽¹⁾ semasında (8 saat iş, 8 saat uyku, 8 saat boş zaman), herşey sanki ev işleri yokmuş gibi ceryan ediyor. Bu hususta şaşırılmamak elde değil, zira aile içi işler üzerindeki yeni çalışmalara göre anılan meşguliyetler bir ülkenin iş hayatında önemli bir zaman dilimini ortaya koyuyorlar. 1947'de evli hanımların zaman-bütçeleri hakkında yapılmış **bir** ankete göre⁽²⁾, 1946'da Fransız nüfusun tamamından istenen 105 milyar saatlik çalışmanın 45 milyar saatlik kısmını ev işleri, 43 milyar saatlik kısmını da meslekî çalışma teşkil ediyor⁽³⁾ Bu neticeler, 10 yıllık bir aradan sonra aynı enstitü (Millî Nüfus Çalışmaları Enstitüsü) tarafından yapılan bir başka anketle doğrulanıyor. 1958'de, şehirde çocuksuz ailelerde ev işlerine ayrılan süre haftada kırk iki buçuk saat, ek çocuklu

ailelerde bu süre 66, iki çocuklularda 78 ve üç çocuklularda 83 saate yükseliyor. Bu miktarlara evdeki diğer kişilerin evin hanımına yaptıkları yardımlar da dahildir⁽²⁾.

Bu şartlar çerçevesinde ailede boş zaman nasıl ortaya çıkar? Bu gerçek, yeni meselelerin ortaya çıkmasına sebep oluyor. Aile hakkında geleneksel teorilere mahkum bir sosyoloji ise bu meseleleri hem iyi ortaya koyamıyor hem de iyi tahlil edemiyor. Goode'un **sociology today'de** belirttiği gibi, eski bir kelime olan "aile" kelimesi bünyesinde saklanan bu gerçeği yakalamak için yeni hipotezlere ihtiyaç vardır⁽⁴⁾. Bununla birlikte, ailenin fonksiyonları hakkında Ogburn'un⁽⁵⁾ klasikleşmiş tahlillerini yeniden ele alan JJ. Stoezel, bazı görüşlere rağmen ailenin "dinlendirme fonksiyonu'nun geniş anlamı olduğunu altını çizerek belirtiyor. Anılan fonksiyon, faaliyetler, vazifeler ve ailevi değerler sisteminin tamamını değiştirmeye doğru yöneliyor⁽⁶⁾. Ailedeki harcama kalemleri arasında "boş zaman kalemi" (yaz tatili dahil), toplam masrafı, bütçenin diğer kalemlerinden de kısıntıya yol açarak, çok hızlı bir şekilde artıran tek bütçe kalemidir⁽⁷⁾.

Bir Annenin Zaman - Bütçesinde İş, Boş Zaman ve Yarı - Boş Zamanı

Ailenin muhtelif üyeleri, ev işleriyle birlikte boş zamanları için de belli bir zaman ayırırlar. Bu zaman nasıl bir zamandır?

Hesaplamalarımıza göre, şehirde çalışan bir işçinin her hafta kendi boş zamanlarına ayırdığı süre 20 ila 30 saat arasında değişmektedir. Bu süre işçinin esas veya ilave işinden, ev içi veya toplumsal faaliyetlerinden arta kalan zamandır. 1958'de, I. N. E. D. (Millî Nüfus İnceleme Enstitüsü)'nün verilerine göre, çocuksuz bir ev hanımının ortalama günlük boş zamanı dört saattir. Diğer kesimlerdeki bütün hanımlar için (herhangi bir işte çalışan, çocuklu, ev hanımı) günlük boş zaman süresi ortalama iki saat on dakikayı geçmemektedir. Bu süre, hem çalışan hem de bir, iki veya üç çocuklu hanımlar için daha da azalıyor. Zaman birimi olarak hafta alınır ve bu değişimler hesaba katılır ise, evli bir hanımın boş zamanı haftada 14-21 saat civarında olacaktır.

Bu anketler bazı yorumları da beraberinde getiriyorlar. Boş olmanın, özellikle de evdeki hanımlarının değerlendirilmesi ailevi zaruretlerin yapısından ileri gelen kendine has güçlüklerle karşı karşıya kalır. Bu güçlükler, eğer zaman-bütçesi hakkında soruşturma yapanları engelleyemezler ise, çoğu zaman belirsiz sınıflandırma kıstaslarından kaynaklanırlar. Evdeki çalışma, niteliği çok değişik olabilen sayısız faaliyetler halinde dallanıp budaklanır: Meselâ dikme, örgü işleri, tamirat, bahçe işleri v.s. gibi.

Yukarıda belirttiğimiz ankette, bu faaliyetler sistemli bir biçimde evdeki çalışma hanesine kaydedilmişlerdir. Oysa, bu faaliyetler her zaman bir gerekliliğe tekabül etmezler, çoğu zaman keyfi olarak tamamlanırlar ve kişiler bunları rahatlatıcı faaliyetler türünden kabul ederler. Bu yan-zarurî faaliyetleri biz "yarı-boş zaman" diye isimlendiriyoruz. Anılan faaliyetler, ev hanımlarının günlük hayatında oldukça geniş bir yer tutarlar. Bunlar yemek yapmak, bulaşık yıkamak gibi zarurî meşguliyetlerle aynı planda bulunmazlar. Hem vecibeler ve hem de boş zamanlar içinde değişik derecelerde bulunurlar. Matematik ifadeyle söylenecek olursa, anılan faaliyetler iki bütünün kesiştiği yerde ortaya çıkarlar. Bu durumda, zaman-bütçesi anketlerinde, muhtelif meşgu-

liyetlerin zorlayıcı dereceleri ve bunların boş zamanlarla çakışma derecelerini ayırt etmek isabetli olacaktır, işte böylece, yarı-boş zamana ait ara bir bölge ortaya çıkacaktır. Anılan bölgenin genişliği muhtemelen boş zaman denilen bölge kadar ve hatta daha da fazla olabilir. Bu aynının yokluğu "çalışma" zamanına fazla değer biçmeye sebep oluyor.

Evli hanımların boş zamanı tetkik edildiğinde, karşılaşılan ikinci güçlük zamanın niteliği ile ilgilidir. J. Fourastie'nin belirttiği gibi, ev işlerinin ilmi olarak tetkiki henüz bakir bir alan olarak kalmaya devam ediyor⁽⁸⁾. Böyle bir eksiklik ailedeki boş zaman meselesini anlamamızı sınırlandırıyor.

Bizim için, ev işlerini oluşturan çerçeve olmadan, boş zamanın evdeki ve ailevi faaliyetler örgüsündeki yerini bilebilmek hakikaten çok zordur.

İş zamanı ile evdeki çalışma zamanı arasında birbirleriyle mukayese edilemeyen farklılıklar mevcuttur. Hiçbir durumda, bunları anlamamız mümkün olmayacaktır. Birincisi pratik olarak engellenemez/ Her işin süresi her feridin ritmine göre ayarlanmıştır. Yapılan iş ile icra zamanı arasında doğrudan bir münasebet vardır. Ev işleri hakkında böyle söylenemez. Ev işlerinin yapılma süresi hiç bir denetime tabii değildir. Ev işlerine ayrılan zaman oldukça esnek, ilgilinin tavrına, zevkine ve kapisine göre uzayabilir, kısalsabilir. Yalnızlık veya komşuluk çerçevesinde yaşanmış ölü zamanların çok değişik anlamlar kazandığı büyük alışkanlık vasıtasıyla kendisini belirler; geleneksel zenaatin kararsız zamanını hatırlatır. Evdeki çalışma günü Naville'in "gözenekli gün"⁽⁹⁾ diye adlandırdığı gün ile aynı türdendir. Anılan gün eğlence mönülerinden yapılmıştır. Pratik olarak "gözenekli gün"ün sınırları belli değildir, boş zaman faaliyetleri biçimsiz ve kararsız olarak bu zaman çerçevesinde yer alırlar. Bu durumda acaba boş zaman için teorik olarak çoğu zaman gün içinde parçalanmış ve dağılmış bu ölü zamanların bir araya getirilmesiyle elde edilen süre denebilir mi?

Son olarak, boş zamanın süresinin ev işinin kendisine kazandırdığı değere göre basitten karmaşığa doğru çeşitlenebildiği de belirtmek gerekir. Bazıları için, bu devamlı bir fetihtir. Fakat o zamanda ev işi değişiyor. "Kendine ait zaman"a sahip olmayı arzu eden bir hanım işlerini normalleştirir ve kayıp

zamanı azaltan akılcı bir çalışma düzeni kurar. Böylece maddi meşguliyetler üzerinden zaman kazanır. Zaman çizelgesi bu durumda yeni değerlerin, iş ve boş zaman münasebetleriyle ilgili bir başka kavramın rehberlik ettikleri bir tercih vasıtasıyla belirlenir. Böylece görüyoruz ki, boş zaman kronografik usullerle değerlendirilmesini güçleştiren zamana ait yaşanan pratiklerle belirlenir.

Hayat Tarzının Modernleşmesi ve Ev İşinin Azaltılması

J. Fourastie'ye göre, Amerikalı bir ev hanımı ev işlerine günde ortalama bir buçuk saat ayırıyor⁽¹⁰⁾ Aynı işler için bir Fransız hanım beş saat harcıyor. Niçin bu kadar fark? Muhtemeldir ki, bu fark yalnızca ev donanımının mekanikleşme seviyesindeki farktan ileri gelmiyor. Ev işinin azalması ve boş zamanın çoğalması, sanayileşmiş ve şehirleşmiş ülkelerin tamamında hem maddi hem de manevî planda yaşama biçiminin bütün cephelerine yayılan bir yığın amilin modernleşmesinden kaynaklanıyor. Maddi ve ahlaki direnmelere rağmen, modernleşme hareketi bütün ülkelerde ve bu ülkelerin bütün kesimlerinde yaygın hale gelmişlerdir.

Bu yüzden yaklaşık onbeş yıldan beri Fransa kendisini şehirleşme dönüşümünün belirgin gayreti içine bıraktı. Sanayi ihtilali en ayrıcalıklı bölgelerde dahi ev işini değiştirmeye başlıyor. Üç yıl içinde (1954'den 1957'ye kadar) Paris'de ve bütün Fransa'da bundan önceki otuz yılda yapılanlardan daha çok bina yapılmıştır. Yıllardan beri hedeflenen rakama (yılda 300.000 yeni konut) bu sene ulaşıldı. Konut meseleleri hükümetin bugünkü toplumsal politikasında geniş bir yer işgal etmektedir. Mimarlar ve şehircilik uzmanları daha önceden yerleşme ve çevre düzenlemesi şartlarını azamî ölçülerde ortaya koymaya uğraşıyorlar. İlk defa Fransız sosyologlar fertlerin ve ailelerin konut hususundaki özelemlerini ve ihtiyaçlarını inceliyorlar⁽¹¹⁾ Toplumsal eylem, evleri kullananların hizmetine yeni hayat tarzına uyum sağlamalarında yardım eden personele de veriyor. Konutların fonksiyonel düzeni yorucu hareketleri azaltıyor. Sıcak su, sağlık aletleri, çöp kutusu müştermilatı en ağır angaryaları ortadan kaldırıyor. Zemi-

nin yeni örtüleri ve mobilyalar artık kısa yoldan bir düzenlemeyi gerektirmiyor.

Ev donanımı makinalaştı. Teknik gelişmeden yararlananlar ev aletleri türlerine göre şehir ailelerinin henüz sadece beşte birini veya onda birini temsil ederken Amerika'dakiler yaklaşık yüzde seksenini temsil ederler. Fakat bir kaç yıldan beri ev aletleri harcamaları belirgin bir yükselme kaydetmektedir. 1957'de 1957'ye oranla 2.25 arttı ve fiyatları da yüzde sekiz çoğalttı¹ Yeni ev aletlerini temin etmeye en elverişli toplumsal kesimler öncelikle yüksek kadrolulardır, fakat işçiler de ev aletlerini elde etmek hususunda büyük gayretler göstermeye başlıyorlar⁽⁷⁾

Hakikaten, yeni bir evdeki müştermilat modern ev aletlerinin alınmasını tahrik ediyor. Çağdaş bir yapıda barınmaya aday olanlar, toplumsal durumları ne olursa olsun, harcama programlarının en başına elektronik ev aletleri alımını yerleştiriyorlar. Evdeki teknik gelişme, evinde ihsan çalıştıran hali vakti iyi sınıfların imtiyazı olarak kaldığından, başlangıçta ev kadrosunun yenilenmesi fikrine bağlıdır. Bugün, bu daha çok, kadını toplumsal muhitlerin tamamında ev işleri konusunda serbest bırakma endişesine tekabül eder.

Üstelik büyük barınma kümelerindeki müştermilat ev işleriyle ilgili yeni müşterek ihtiyaçlar geliştirildi. Eski evde, ev hanımı her işi tek başına bir sanatkâr gibi yapıyordu. Bundan böyle, bazı angarya işler müştereken paylaşılmışlardır. Otomatik yıkayıcılar bazen müşterek kullanılmak üzere sitelere yerleştirilmişlerdir. Karo ve parke bakımıyla ilgili müşterek servisler kullananların emrine amadedirler. Çoğu zaman tertemiz zeminler bulmak çok daha kolaydır. Tüketim kooperatifleri aileye bağlanarak teşkilatlanıyorlar. Son olarak, şehirlerde en azından öğle yemeğini kantinde yemek mümkündür. (Annecy'de bin çocuktan beşte biri öğle yemeğini kantinde yiyor).

Müşterek düzenleme, büyük güçlüklerine rağmen yaygınlaşmıştır. Chombart de Lauwe, yeni bir ankette, eğer insanların büyük bir çoğunluğu (üçte ikisi) komşuluk ilişkilerinin çoğalmasını istemez ise, bunların arasından yüzde altmışından fazlasının müşterek hizmetleri ısrarla isteyeceğini ve bu hususta müşterek temin etmeye hazır olacağını belirtiyor.

Bu uygulamalar ailevî fonksiyonun bazı transformasyonlarını getirebilirler. Ailenin muhtelif mensupları arasında işlerin en iyi paylaşımı, ev işinin daha sıkı bir şekilde düzenlenmesi ev işlerinde geçen zamanı da kısaltmaya katkıda bulunur. Bu işlerin paylaşımı A. B. D.'de Fransa'ya göre daha yaygındır. Fransa'da erkeğin ev işlerine katkısı çoğu zaman bulaşık ve büyük hizmetlerle sınırlanır. En kalabalık (ve çoğu zaman en ağır) işler hanıma kalır; evin düzeni, çamaşır, pazar, mutfak v.s. Fakat genç çiftlerde kocanın ev işlerine katkıda bulunma eğilimi daha yaşlı çiftlere göre daha güçlüdür.

Son olarak, ailevî meşguliyetler ev işleriyle sınırlı kalmıyor. Annelik vazifesi çoğu zaman feci şekilde silip süpürücü maddi işler yekunudur. Hakikaten bu, kadının boş zamanındaki en ciddi engeli değil midir? Fakat bu engel azalmaya yüz tutuyor, ilk önce, yüz sene içinde, ailenin boyutu küçüldü. 1945'den beri, belirgin bir şekilde nüfusun artmasına rağmen, ailenin boyutu iki-üç arasında sabitleşmektedir⁽¹³⁾. Çocukların eğitimi artık ailenin yegane gayesini teşkil etmiyor. Çiftler mutluluğa da hakları olduğunu beyan ediyorlar. Diğer taraftan, anne şefkati daha da basit hale geldi. Bu da modern hayatın avantajlarından nasibini alıyor. Artık bebek malzemeleri seri halde kolayca üretiliyor. Çocuk bakımı büyük ölçüde tekleşti. Eğitimleri ana okullarında ve çocuk yuvalarında sağlanıyor. Öyle görünüyor ki, bir annenin çocuklarına zorunlu olarak ayırmak mecburiyetinde olduğu zaman giderek azalıyor.

Küçük yaşta çocuğu olan bir hanımın çalışması istisnaî bir durum arzetmiyor artık. Şu anda, Paris'te bu şartlarda 150.000 kadın mevcuttur. 3-5 yaş grubundaki çocukların % 60'ı günde 6 saat annesinden uzak ana okulunda kalmaktadır. Son olarak, çok sayıda kadın da çocukları okul çağına gelinceye kadar işi bırakmaktadır.

Yaşa göre kadınların faaliyet oranları eğrisi 35 yaşa doğru bir çıkış göstermektedir. Bugün kreş ve ana okulları sayı itibariyle yetersiz olmalarına rağmen, umumiyetle yetişkin bir kadının fonksiyon olarak dörtte bir oranda yerini tutuyorlar.

Küçük çocuklar haliyle ev hanımının zamanını azaltıyor, fakat çocuklar büyüdükten sonra bu defa

aynı ev hanımının boş zamanı erkeğe göre çok daha artıyor.

Bu yüzden, teknik gelişmeler, ev işlerinin müsterekleşmesi ve ev içi düzenlemenin tesiriyle ev işleri azalırken, boş zaman imkânları da çoğalmaya yüz tutuyor.

Boş Zaman Fonksiyonlarının Aile Hayatıyla Bütünleşmesi

Faydacı faaliyetlerin azalması ailede boş zamanlar vasıtasıyla elde edilen önemin kararlı kıstası olarak kabul edilebilir. Boş zamanlar günlük zaruretlere rağmen çoğu zaman kişilerin zaman çizelgesinde ortaya çıkarlar. Hakikatte, ailedeki boş zamana ait çağdaş olgu kendi temel gücünü değerlerin tekamülünde ve medeniyetin teknik kısmıyla bağlantılı aile yapılarının tekamülünde ve bunların toplumsal neticelerinde, geleneksel merasimlerin azalmasında, taşıma ve yayılma vasıtalarının gelişmesinde v.s. bulunur. Bir boş zaman ihtiyacı ortaya çıktı ve eğlence vasıtalarının gitgide artan bir oranda çoğalmasıyla gelişti. Bu aletlerin (radyo, televizyon, müzik seti v.s.) eve girmesiyle birlikte bu ihtiyaç aile içine yerleşti.

Fransa'da, bazı şehir mimarları boş zaman ihtiyacının ev anlayışına getirme eğilimi gösterdiği felaketi tahmin etmişlerdi. 1945 tarihli kitabinde Le Corbusier tatmin edilecek ilk ihtiyaçlar sırasına "telafi etme" ihtiyacı ve "nitelenme" ihtiyacı dediği şeyi koyar. Bu önemli bir nokta olmasına rağmen, Le Corbusier eğlenme, ibadet, seyretme v.s. ihtiyaçlarını biraz çabuk bir şekilde ortadan kaldırmıştır. Kafayı dinleme arzusunun çeşitliliği bir konut bu ihtiyaçları ya tamamen ortadan kaldırmalı ya da hiç olmazsa azaltmalıdır. Anketlere göre, çağdaş medeniyetin bu ihtiyaçları esas itibariyle evde bir doyumsuzluğa yol açmıyorlar. D. Riesman çağdaş ailede cansıkıntısının arttığını ve hatta yerleştiğini ve bunun da anılan sıkıntıyı bertaraf edecek vasıtaların olağan üstü çeşitliliğinden çok daha çabuk olduğunu çok iyi belirtmiş⁽¹⁵⁾.

Aynı şekilde "nitelenme" ihtiyacı Le Corbusier tarafından her şeyden önce ev dışı müşterek vasıtalarla bağlantılı olma şeklinde belirtilmiştir: Okullar,

dernekler, gruplar; bir düşünce doğru olmasına rağmen yetersizdir. Bu müesseseler hangi şartlarda gelişirler veya batarlar? Televizyonun vazifesi nedir? Boş zamanın gelişmesi, fonksiyonunu aşağı yukarı herkese uygun düşen vasıtalarla ev içinde de kendini göstermek eğilimindedir.

Ev sosyologları boş zamanla ilgili bu mesele ile de karşılaştılar, işçi aileleriyle ilgili çalışmasında, Chombart de Lauwe dinlenme meselesini ele almıştır. O'nun sayesinde "dinlenme - ihtiyacı" iyice aydınlanmıştır. Buna rağmen, çağdaş ailede dinlenme ihtiyacının anlamı bu çalışma türünün ilave bir noktası olarak kalmıştır. Diğer meseleler çok daha iyi bir şekilde incelenmişlerdir: söz gelişi, hayat seviyesi düşük bazı ailelerde bu tip ihtiyaçların tatmin edilmesine karşı olan iktisadî ve toplumsal sınırlar meselesi. Chombart de Lauwe, bu ailelerde serbest ilgililerin bu ailelere mensup fertlerin şuurunda daima mevcut günlük sıkıntılarla karşılaştırıldığını açık seçik göstermiştir. "Sıkıntılar" "Serbest ilgi" ile ilgili çalışmayı engellediği vakit, burada boş zaman ihtiyacı her biçimiyle git gide dayanılmaz hal alır. Bilhassa genç ailelerde yeni tüketim ve davranış alışkanlıkları yaratır ve böylece aile ekonomisini ve aile kültürünün geleneksel dengesini tehdit eder.

Her şeyden önce, telafi etme fonksiyonu modern ailede fazladan bir önem kazanmıştır. Dinlenme, annelerin çoğunun birinci özlemidir. Baba işten döndükten sonra, herşeyden evvel sükunet arıyor. Müşterek konutlarda en yaygın şikayet gürültüden kaynaklanıyor⁽¹¹⁾ Bunun için ailedeki her ferdin dinlenme ihtiyacı açık hava, yeşil alan ve sessiz muhit olarak ortaya çıkıyor. Günümüzde, anılan şartlar, her ferdin kendi dinlenmesi için bu hususta istemek mecburiyetinde kaldığı asgarî hayatîyetin bir kısmını oluşturma eğilimi göstermektedirler.

Günümüzde bile, kişiler dinlenme ihtiyaçlarını eğlence içinde tatmin ediyorlar. Dedelerimizin devrinde aile eğlenceleri bayramlarla bağlantılıydı. Bunlar hemen hemen değişmeyen bir kurala göre düzenlenirdi. Tarihleri ise takvimlerle belirlenirdi.

Daha önce de belirttiğimiz gibi eğlenme günümüzde günlük hale geldi. Cumartesi akşamı eğlenmek açısından ayrıcalıklı bir gecedir, fakat haftanın her gecesi şenlik vesilesi olabilir. Şehrimizde aile re-

islerinin yarısı haftada bir defa şehir dışına çıkar. % 52 oranında sinema aile için bir eğlencedir; bu hususta açık havada bir eğlence türüdür. Bunda, izciliğin, motorlu bisikletlerin ve otomobillerin çoğalması önemli rol oynamaktadır. 1957'de tatile çıkan yüz kişiden elli biri tercihen aileleriyle birlikte olmuştur⁽¹⁷⁾. Çoğu zaman genç çiftler harcamalarında ilk sırayı evden daha ziyade arabaya ayırıyorlar. Gençlik hakkında yapılan bir ankete göre⁽¹⁸⁾, bilinci ihtiyacı tatil süresinin uzatılması, ikincisi şahsi bir araba sahibi olma, üçüncüsü eğlencelerin artırılmasıdır. Eğlence ihtiyacı genç ailelerin özelemlerini alt üst ediyor.

Yeni buluşlar da bu ihtiyacı canlandırıyor. Eskiden kahveye ve eğlence yerlerine has faaliyetler, bugün evlere girmiş durumdadır. Ev içerisinde bir radyo çoğu zaman devamlı müzik ihtiyacı doğuruyor ve bu ihtiyacı tatmin ediyor. Televizyon, müzik seti v.s. bunu daha belirgin hale getiriyorlar. Annecy şehrinde oturan ailelerin % 20'sinde diskoteklerle karşılaştık. Genç işçiler ve öğrenciler bu sesli makineleri zaman zaman eve girdiriyorlar ve ev müsait olduğu vakit, muhtelif ortamlara göre, danslı, balolu küçük toplantılar tertipleniyor. Fakat evdeki eğlence faaliyetleri ve aileler arası ilişkiler konusunda en önemli ihtilâl seksiz şüphesiz televizyon tarafından gerçekleştirilmiştir. Fransa'da, televizyon karşısında ortalama iki veya üç kişi görülür. Televizyon, evdeki sinema, tiyatro, eğlence, sergi, tartışma veya röportaj demektir. Gördük ki, bütün toplumsal ortamlarda, televizyonla bağlantılı donanımların tamamı artan bir ritimle hızlanmaktadır. Bugün, televizyon seyircisi ortalaması aralıklı da olsa yaklaşık 16 saat televizyon karşısındadır. Bu da ev işlerinin programlara göre düzenlenmesi eğilimine sebep oluyor. Ev işlerinin süresi azalırken, faydalı tamirat zamanı da azalıyor. Aile eğlencesi yeni bir değer kazanabiliyor.

Boş zaman kendisini sadece eğlence ile sınırlandırmıyor. Eskiden, haberleşme hemen hemen ebeveynlerle, komşu ve arkadaşlarla konuşmak suretiyle gerçekleşiyordu. Bu toplantılar hala devam ediyor. Annecy'de, şehir nüfusunun yaklaşık dörtte bilini meydana getiren kırsal kesim işçilerinde yaygın bir şekilde bunun devam ettirilmesi bizi şaşırttı. Annecy'li ailelerin yarısına yakını ayda bir defadan da-

ha fazla olmak üzere böyle toplantıları ve aile ziyaretlerini zevkle veya alışkanlıkla yapıyorlar.

Fakat çağdaş aile boş zamanının gittikçe artan bir kısmını haberleşme vasıtalarıyla dışardan gelen haberleri dinleyerek dolduruyor. Zaten radyo haberleri özellikle müzik yayınından sonra veriyor.

Günlük gazetede de aile reisinin yarım bir saatlik zamanını alması yönünden benzer bir öneme sahiptir.

Kadınlar ve çocuklar da gazeteyi okurlar. Tefrikaların, kadın ve ev bölümlerinin tercihen okunması, hanımlarla ilgili yayınların nerdeyse tamamının bunlara yer vermesine yol açmıştır.

Aile yalnızca bütün dünya ile ilgili küçük bir haber ajansı olma eğilimi göstermiyor, aynı zamanda git gide **karşılıklı biçimlendirme** yeri de oluyor, ilk önce sanıldı ki, büyük yayılma vasıtaları kitleler üzerinde doğrudan etki yapıyor. Hakikatte, anılan vasıtalar **kitle iletişim araçlarının** muhtevasını halka nakleden ve yorumlayan önderler üzerinde etkili oluyorlar. Aile çoğu zaman bu önderleri çıkartıyor. Politik olarak bu görevi baba, sinema konusunda da abla bu görevi yerine getiriyor⁽¹⁹⁾. bu yüzden aile nerdeyse teşkilatlı ve tutkulu bir tartışma halkası olabilir. Fakat en orijinal karşılıklı şekillendirme meselesi muhtemelen çocukların oyunları ve tahsilleri yoluyla ortaya konabilir. Çağdaş ailede çocuğun statüsünü değerli kılma ebeveynleri aile içi oyunlarda bir araya getiriyor. Ebeveynlerin bu katılımında okul ödevinin ve eğlencenin yeri nedir?

Belki çocukların okul ödevlerine yardımcı olma bazen ebeveynler açısından, fayda sağlamayan bilginin git gide ilerleme ve toplumsal prestij vasıtası olduğu bir dünyada, yeniden tahsil hayatına atılma vasıtası olur. Üstelik, şehrin bütün kesimlerinde, aile kütüphanelerinin nisbî önemi bizi hayrete düşürdü. Bu yüzden çağdaş aile, bilhassa çocuğun tahsil ihtiyaçlarının baskısı altında, bazı şartlarda müşterek eğitim merkezi olabilir. Ailevi boş zaman, bu sebeple, yalnızca haberleşmenin değil, aynı zamanda bilgi ve tavırların gelişme imkanlarını da sunar.

Çok sayıda el işleri, entellektüel veya musiki kültürü olmayanlar açısından önemli bir rol oynamaz mı? Evlerde gelişen aile sanatkarlığı git gide ai-

levî, hem kişisel, hem faydalı, hem faydasız, hem konformist hem de yaratıcı fonksiyonları bünyesinde taşıyor hale geliyor. Bu yarı-boş zamanların aile içinde ferdin gelişmesine tesiri henüz pek açıklığa kavuşmamıştır. Bu tesir çoğu zaman sınırlı olmasına rağmen mevcut gibi görünüyor.

Boş Zamanın Çağdaş Aile Yapısına ve İşleyişine Tesiri

"Riesman'a göre, çalışma süresi kısıldıkça, şehirde yaşamayı kabul edecek çocuklu aileler de sayılabilecektir⁽²¹⁾. Amerikalı bir aile, bu hususta imkânlar elde eder etmez, öğle sonlarında, hafta sonlarında kendisini rahatlatıcı bir mekân arıyor. Aile yuvasının iş yerine yakın değil de tercih edilen boş zamanla ilgili yere kurulma eğilimi var. ABD'de son savaştan bu yana şehirler için köylerden ayrılma banliyöler için şehirlerden ayrılmaya göre pek fazla önemsiz hale geldi. Elli milyona yakın Amerikalı küçük evlere yerleşmişlerdir. Günümüz Fransa'sında gündemdeki mesele şehirlerde büyük yapıların kurulmasıdır. Bu konut tarzı barakalara göre harikade bir gelişmeyi gösterir. Üstelik para açısından da en iyi çözümdür. Fakat insanlara konut hakkında arzulan sorulduğunda, çoğunluk bahçelik küçük bir evi tercih ettiğini söylüyor. Sosyologlar büyük göçlerin sakıncaları üzerinde ısrarla duruyorlar. Bunlar, yeşil banliyöde yapılaşma ve yerleşme imkanları ölçüsünde azalıyor veya aksine umumileşmiyorlar mı?

Bizim hipotezimize göre, konut meselesini çözmek için, hayat seviyesinin yükselmesi ve boş zamanın değerlendirilmesi ölçüsünde, boş zaman konusunda halkın arzularına daha fazla önem vermek gerekecektir. Eğer şehirler ve şehirlerin devasa yapılan köklü bir şekilde yeniden tanzim edilmez iseler, mekansız, gürültüsüz, havasız, ağaçsız, gezinti yerinden, oyun alanından ve bahçeden mahrum müşterek yerleşim birimlerinin işsizleşeceğini on yıl öncesinden tahmin etmek gerekir. Ve aynı Amerikalıların yaptığı gibi, yeni ve uzak banliyölerden küçük evlere doğru giden bir şehir göçüne şahit olacağız.

Böyle bir harekette, çalışma hayatından kaynaklanan, insanın dinlenme ihtiyaçlarını tatmin edemeyen bir şehir medeniyetine karşı sessiz ve karşı

konulamaz bir isyanı görmek gerekmez mi? Büyük Fransız şehirleri Amerikan şehirlerinden daha çok böyle tepkilerin barınağı olmayacaklar mı?

Şehir planlamacılarının ve mimarların ekseriyetinin bu sahada muhayileden mahrum olmaları şaşırtıcıdır. Onlar şu anda ancak 2000 yılında kullanılacak evler inşa ediyorlar ve kendilerine göre, kendi kendilerine halkın zevklerini soruyorlar. Konut sosyolojisi çok statik yapıdadır veya ileride gerekli olacak büyük tahmini incelemeleri yapacak imkânlardan mahrumdur. Üstelik bu alana da pek girmemiştir. Boş zaman belki de ailevi hayat modelleri seviyesinde en büyük ve en hassas felâketleri beraberinde getiriyordur. Jean Stoetzel'in tespit ettiği gibi, aile ortamında oluşan değerler sistemi geleneksel olarak ailevi işe ve sülale mutluluğuna yönelik faydacı bir ahlâkı ortaya çıkarıyor. Oysa, mesleki işin üstünlüğüne karşı ilân edilen "tembel olma hakkı" 75 yıl sonra aynı şekilde ailevi işin mutlak gücüne karşı kendini ortaya koyma eğilimi taşıyor. Cemaatçı ideoloji vasıtasıyla hakim duruma getirilmiş aile ilişkileri sistemi tehdit altındadır. Boş zamana sahip olma hakkı ailenin her ferdi için, aile içinde ve dışında, ferdi mutluluğa sahip olma hakkıyla birliktedir.

Bu yeni eğilimler orta sınıflarda işçi sınıflarına göre daha çabuk ortaya çıktılar, işçi sınıflarında zor hayat şartlarının sürekliliği geleneksel aile modelinin yaşamasını teşvik etti. Fakat anılan eğilimler bütün kesimlerin genç ailelerinde hâlâ hassastırlar. Kendilerini hissettirerek ilerliyorlar ve ilerleyecekler. Muhtemelen, 1975 "medeniyeti"nin hakim özelliklerinden biri olacaklardır. Ailenin iç tutkunluğu ve dış münasebetleri açısından ve ailenin toplumsal ve kültürel hayata katılımı açısından buradan ne sonuç çıkar ve çıkacaktır?

Evi ve ev donanımı kötü olan çok sayıda Fransız aile için, boş zaman yaşama alışkanlıklarını pek değiştirmiyor. Ailevi meşguliyetler bilhassa annelere ağır yükler getiriyor. Fakat bazıları bugün çağdaş aile düzeninde hemen hemen faydasız gibi görünüyorlar. Gerçek vecibeler yanında geleneksel değerler sistemini ortaya çıkaran ve çoğu zaman eskimiş bir konformizme dönüşen yarı-vecibeler veya yalancı-vecibeler de vardır. Bunlar "el ne der" korkusuna tekabül ederler; çocuklarından ayrılmak, güneş banyo-

su yapmak, saatlerce roman okumak, akşamleyin kocası olmadan sokağa çıkmak v.s. kötüdür. Bunlar aynı zamanda özlem eksikliğine, ailenin modern hayata uyumsuzluk göstermesine, aile hayatının yeni boş zaman ihtiyaçlarına uyum sağlamaya da tekabül ederler. Bunların aksine, dinlenme ihtiyacı özellikle de yeni çiftlerde daha da çekilmez hale gelebilir: dışı kurmak, dışarı çıkmak, dans etmek, okumak, geceleri, hafta sonlarını, tatilleri uzatmak, ev bünyesinde, eşlerin uyumunda veya çocukların eğitiminde zaruri işlere tecavüz eden meşguliyetler ve kaygılardır. Bugün, hem aile ocağının işleyişine, hem yeni aile ahlakına ve hem de kişiliklerin gelişmesine tam elverişli ortam neresidir? Bu yeni kültür modellerine sağlam psikososyolojik temeller vermek için, ailevi faaliyetlerin tamamını, **vecibelerle, boş zamanla, yarı-vecibe veya yarı boş zaman ile ilgili dinamik bir sistem olarak dengeli veya dengesiz fert** veya müessese **açısından** gözlemek esastır.

Son otuz yılda, aile sosyolojisi aile içi **tutarlılığın** amillerini hem inceledi hem de belirgin hale getirdi. Anılan amiller boş zamanın gelişmesiyle ne oluyorlar? Aile yeni durumuna iyi uyum sağlayamıyor, Burgess⁽²²⁾ gibi bazı sosyologlar Amerikan ailesi gibi çağdaş bir ailede baskı azalmasını müşahade etmişlerdir. Aile içi oyunların gelişmesi, otomobille birlikte çıkmalar, müştereken televizyon seyretmeler v.s. ailenin bütün fertlerini, genç-ihhtiyar, birbirine yaklaştırıyorlar. Toplumsal ve kişisel alışverişleri teşvik ediyorlar. R. Meyersohn veya Bogart⁽²³⁾ gibi başka sosyologlara göre de, aile içi faaliyetlerin paylaşılması her zaman kişiler arası alış-verişle sonuçlanmıyor. Ailenin her ferdi aile bünyesinde tamamen tek başına kalabiliyor. Aksine, boş zaman kişileri aile dışı bir eğlence, bir saplantı veya bir tutku etrafında bir araya getiren aileden ayrı olarak düzenlenmiş veya kendiliğinden oluşmuş gruplar için imkânları artırmıştır. Nasıl olur da aile, bir biline zıt bunca eğilimler arasında kendi birliğini yeniden kurabilir?

Boş zaman eşlerin müşterek eğlenme vesilelerini de çoğaltmıştır. Scheuch⁽²⁴⁾ karşılıklı konuşmaların ve müşterek faaliyetlerin, eşlerin uyumu için boş zamanın önemini ve bu iki varlığın karşılıklı dayanışmasını tetkik etmiştir. Aynı zamanda boş zaman faaliyetlerinin ve ilişkilerinin serbest seçim hakkı eş-

lerden herbiri için çok önemli olduğundan, bunun sonucunda her kişilikle ilgili kişisel ve toplumsal daha tam bir gerçekleştirme meydana gelebiliyor. Bununla birlikte, eşitlik henüz uzaklardadır. Fougeyrolles, Makakoffun işçi ailelerinde, evli erkeklerin % 30'u akşamları tek başlarına çıkarken, evli bayanlardan % 5'inin bunu gerçekleştirdiğini müşahade etmiştir⁽²⁵⁾. Orada geleneksel modeller yeni özelemlerin tatmininde hâlâ engel teşkil ediyorlar. Bu vaziyet içinde, eskiye göre çok daha kalabalık gibi görünen eşler arası gerginliklerin sebeplerinden birini görmek gerekmez mi?

Ebeveynlerle çocuklar arasındaki ilişkiler çoğalmıştır. Müşterek eğlenceler artmıştır: top, tenis, iskambil v.s. oyunları ve değişik radyo ve televizyon eğlencelerine iştirak... Akşam, cumartesi, pazar ve yaz tatillerinde zaman geçen asra göre, gençlerde ve yaşlılarda boş zaman türü bakımından çok daha uzundur. Eğitimin işlevi bu yüzden yeni biçimlere bürünüyor.

Bu tekâmül ebeveynlerle çocuklar arasındaki diyalogu daha kolay hale getiriyor. Baba kendini bundan pek tecrit edemiyor. Artık baba yapmacık ağır başlılığını kaybetti. Baba otoritesi bu boş zaman faaliyetleri vasıtasıyla biçim değiştiriyor.

Fakat bazı ailelerde, ebeveynlerle çocuklar arasındaki oyun arkadaşlığı yetişkinlere ait bazı rollere saygıyı, gençlerin şahsiyetinin biçimlenmesinde gerekli bazı aile değerlerine saygıyı da alt üst etmedi mi? Bu yüzden, çağdaş aile, boş zaman içinde, boş zamana rağmen artık bulması oldukça güç olan yeni bir aile içi tutarlılığın temellerini arıyor.

Son olarak, bu ailevi tutarlılık gerekli olmasın rağmen mutlak değildir. T. Parsons ve Amerikalı sosyologların çoğu aile bünyesindeki iç uyum biçimlerini tahlil etmişlerdir. Fakat, bu bize toplumsal ve kültürel hayata dıştan katılım biçimlerini incelemek bakımından da önemli gibi görünüyor. Bu katılım aile fertlerini muhtelif gruplar bünyesinde kaybetme tehlikesini de taşıyor. Bu durumda da grubun önemi aileninkiyle yer değiştirebilir. Buna rağmen, toplumsal katılım olmaz ise bu defa da aile kendi içine kapanıyor. Aile fertleri kültür ve cemiyet hareketlerine yabancı kalıyorlar.

Boş zamanın ailevi katılım ile toplumsal katı-

lım arasındaki denge üzerindeki tesiri nedir? Bu belki de boş zaman medeniyetinde aile içi tutarlılığın en büyük meşelerinden biridir.

Boş zamanın ailenin toplumsal ve kültürel hayata katılımını hangi derecede değiştirebildiğini gördük. Radyonun kullanılması gazetelerin okunması, televizyonun seyredilmesi, çocukların oyunlarına ve derslerine iştirak etme, demek faaliyetlerine katılma merakı genişletip toplumsal anlamı geliştirebilirler. Fakat ailelerin çoğunluğu zamanını maddi işleri en aza indirmek, gün sonu, hafta sonu ve yıl sonunda boş zamanla ilgili eğlendirici faaliyetleri dengelemek üzere faydasız tamirat ve gevezelikleri azaltmak için düzenleme arzusu ve gücü var mıdır? Grup ve fert açısından bu mümkün müdür?

Ortada henüz aile ihtiyaçlarına ve boş zaman medeniyetinin hazırlanmasına uygun olmayan geleneksel modeller varlığını devam ettiriyor. Ev işlerinin aşın inceliği toplumsal ve kültürel hayat fukaralığının ifadesi olabilir. Evinde her şeyi tam olan bir amerikalı hanım için: "Çocuklara ve eve aşın derecede özen göstermek kendi için çoğu zaman hem kendisini temize çıkarma hem de bir kaçış yoludur⁽²¹⁾." Belli bir hayat seviyesinden itibaren, kişisel ve toplumsal hayat açısından canlandırıcı boş zaman biçimlerini ele almak korkusuyla veya yeteneksizliği ile eski ailevi zorlamaların kalan bir kısmı yok mudur?

Bu yüzden, yeni ihtiyaçlar ile aile hayatına ait eski normlar arasındaki açıklık gittikçe büyüyen dengesizliklere sebep olmaktadır. Yeni normlar henüz açıklığa kavuşturulmamışlardır. Çok sayıda aile artık pek inanmadıkları konformist modeller ile kendilerini yok edici anarşist modeller arasında sallanıp durmaktadır. Yeni bir denge mekank kölelik ile vazifeler arasında, vecibeler ile boş zaman arasında, dinlendirici faaliyetlerle geliştirici faaliyetler arasında, fertlerin boş zamanlarıyla ailenin boş zamanları arasında saklanmaktadır.

Bu dengesizliklere cevap olmak üzere ve yeni dengeler bulmak için, aile ideolojileri, ister dindar, ister sosyalist, ister muhafazakâr, ister ilerici, ister cemaatçi, ister ferdiyeteçi olsunlar, çoğu zaman uyumsuz veya yetersiz gibi görünüyorlar. Bu durumda anılan ideolojiler boş zaman medeniyetinin eşi-

ğinde bulunan ailenin ve aile fertlerinin yeni ihtiyaçlarıyla ilgili somut bir inceleme bazında yeniden ele alınmalıdır; ideoloji dışında hakikaten benimsenme eğilimindeki yeni hayat türü nedir? Serbestçe yaşanmış hangi kültür hem fertlerin özelemlerine, hem de aile ve günümüz cemiyetinin ihtiyaçlarına uygun düşer?

Bu yeni kültüre ulaşmak için, aile çoğu zaman dış yardıma ihtiyaç duyar. Ailelere tavsiye edilen toplumsal yardımcıları bu meselelere cevap vermeye

hazırlanmışlar mıdır? Sauvy, ailelerin yanında yeni yardımcıların olması gerekliliğinden bahsediyor. Din adamı, eğitimci, doktor, sosyal yardımcı anılan yardımcıların yerini tutabilecekler mi? Bu yeni vazifeye hazırlanmış olmak kaydıyla, soruya "evet" denebilir. Aile toplantılarını ve bu yeni yerleşim birimlerindeki topluluğa ait merkezleri düzenleyenlerin yeni konut türlerinde bir araya gelmiş bir halk kültürünün gelişmesinde önemli bir sorumlulukları vardır.

DİPNOTLAR

- 1) **DUMAZEDIER J., HENNION R.**, Revue internationale des Sciences sociales, numero special, 1, Aspects sociologiques du loisir, UNESCO, vol. XII. 0°Z, 1960.
- 2) **STOETZEL J.**, "Une étude du budget-temps de la femme mariee dans les agglomerations urbaines", Population, mora 1948, n°1.
- **GIRARD A.**, "Une étude du budget-tempo de la femme mariee dans les agglomerations urbaines", Population, oct-dec. 1958, n°4, p 591-618.
- **GIRARD A. et BASTIDE H.**, Le Budget-temps de la femme mariee a la compagne.", Population, avril-juin 1959. n°2, p. 253-234.
- 3) **DARIC J.**, "La Valeur economique du travail de la femme â sonson fayer.", famille (Belgique), juin 1952, n°t.
- 4) **GOODE W.**, "Horizons in family theory", Sociology to-day, New York 1949.
- 5) **OGBURN W. - F. et NIMKOFF MEYER A.**, A Handbook of Sociology, London, Routledge and KeganPaul, 2°eU, 1950.
- 6) **STOETZEL J.**, "Changements dans les fonctions familiales", Renouveau des idees sur la famille, p. 343-369, Paris, 1954.
- 7) Consommation, Annales du Centre de recherches et de documentation Janvier-mero 1958, n° I et, oct-dec-195 8 n°4, Paris.
- 8) **FOURASTIĞ J. et F.**, Les ARts Menagers, Paris, 1947.
- 9) **NAVILLE P.**, "La Vie du travail et sus problemes". Cahiers de la Fondation naturelle des Sciences politiques, Paris 1951.
- 10) **FOURASTIE J.**, Machisme et Bien - etre, ap-cit.
- 11) **CHOMBAR DE LAUWE P.**, Menages et Categories sociales dans les habitations nouvelles, ertrait des Information societes n°5, Paris, ed. de V U.N.C. A.R, 1958.
- 12) "Enquete sur Fequipement menager des Français" Bulletin hebdomadaire de statistiques, Paris, I. N. S. E. E., 12 mai 1956, et I. N. S. E. E., oct. 1960.
- 13) **GIRARD A.**, "Situation de la famille contomporaine as: Economie et Humanisme, 16,103. supplement 1°tr. 1957.
- 14) **LE CORBUSIER**, Les Trois Etablissement, humans, Paris,ed. de Minuit, 1959.
- 15) **RIESMAN D.**, The Lonely crowd, op. cit.
- 16) **DUMAZEDIER J. et RIPERD A.**, Le Loisir et le Ville, 1°r tome, â paraître 1962, ed. C. N. R. S.
- 17) "Les Vacances des Francais" Etudes et Conjonctures, Paris, P. U. F. Juillet 1958.
- 18) **EUROUD F.**, La Nouvelle Vogue. Portraits de la jeunesse, op cit.
- 19) **LAZARSELD P. et KATZ E.**, Personal Influence, Glencoe, III. The Free Press 1955.
- 20) **CHAMBRE P.**, Enquete sur le travail scolaire â la maisons courrier de la recherche pedagogique, Paris, juin 1955, et Ğcole nouvelle, n° 29.
- 21) **RIESMAN D.**, The lonely crowd, op. cit.
- 22) **BURGESS E. - W. et LOCKE J. - H.**, The Family, from institution to communionship, New York American, book company, 1945.
- 23) **MEYERSON R.**, "Social Research in television", Moos culture, op. cit.
- 24) **SCHEUCH E. - L.**, "Family cohesion in leisure time", The sociological revievv, vol. 8, n°1, july 1963.
- 25) **FOUGEYROLLAS P.**, "Predeminance du man ou de la femme dans le menage", Population, jonumers 1951, n°1.